

Մեր խիկարը յուսահատած,
 Եթէ զուք ինձ հաւատաք,
 (Զի հեղինակ միշտ այդ կերպով
 Կընկնի սաստիկ կրքի տակ).....

Վրբծովվեցաւ

Կըրակ զարձաւ:

Զը մըտածած

Վըճուց յանկարծ

Կաղամարին մէջ խառնեց
 Թանաքին հետ մըկընդեղ,
 Այդ օրէն վերջ թունաւոր
 Գըրջով կգրէր ամեն հեղ:
 Եւ ինչպէս որ կը կարծէր,
 Եկան չար ընթերցողներ,
 Թէպէտ կըրծել ըսկըսան,
 Բայց ամենքն ևս ճաթեցան
 Շատ բարի է, կասէք զուք,
 Գըրջուն ունի իրաւունք,
 Բայց ես այդպէս չեմ գտներ,
 Այդ խօսքին ձեռք չեմ դըներ,
 Զըկայ գիրք մի վատ կամ աղեկ,
 Որ կըրծըված չլինի երբէք,
 Սորա համար հարկ չէ կարծեմ
 Որ գըրիչ թղյնով թաթխեն

ՍԷՖէրուշ:

ԱՐԱՅԵԼ ԵԱԼՈՒՆԳԵԱՆ:

ՎԵՐԱԿԻՉ ՀԻՒՄՆԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Վարակէլ Կըրակէան հիւանդ-նիւնէր:

I

Բն-իւն շ-դիլ թղյնը սաստիկ վարակիչ է, և ոչ մի հասակ վարակվելուց
 ազատ չէ, յայտնի է որ արգանդի մէջ անգամ մանուկը կարող է վարակ-
 վել իւր մօլից: Գիտողութիւններից երևում է որ դէպի ծաղկի թղյն ունե-
 ցած տրամադրութիւնը երբեմն թուլանում է և կամ բոլորովին անհետա-
 նում, որովհետեւ կան անհատներ, որոնք թէպէտ գտնվում են շարունակա-
 բար այդ թղյնի ազդեցութեան տակ, բայց չեն վարակվում: Մի անգամ
 ծաղկով հիւանդացողը կորցնում է իւր տրամադրութիւնը կրկին հիւանդա-
 նալու կամ բոլորովին և կամ բաւական երկար ժամանակ: Ծաղկի փո-

34

խաղրվումէ հիւանդներից առողջներին ուղղակի կամ անուղղակի միջոցներով: Հաստատ յայտնի է, որ ծաղկի վարակիչ կաչողական յատկութիւնը նորա բշտկի մէջն է բովանդակվում: Նորա ներգործութիւնը աւելի խիստ է, երբ այդ բշտկի առաջուց պարզ բովանդակութիւնը սկսվումէ պղտորվել թէպէտ և չորացած բշտկներն անգամ վարակիչ զօրութիւն ունին, որոնք հին ժամանակ ծաղիկ պատուաստելու համար էին գործ դրվում: Դեռ յայտնի չէ խուխի, մէզի և թուքի վարակիչ յատկութիւնները: վարակվել կարելի է ոչ թէ միայն հիւանդից, այլ և նորան շրջապատող իրերից, թէպէտև թղթի վարակիչ զօրութիւնը պակասումէ: քանի որ հեռանումէ հիւանդից: Ծաղկին տրամադրված անհատները աւելի շուտով են վարակվում: որքան նոքա երկար միջոց հիւանդի մօտ են լինում: որքան հիւանդի բնակարանը փոքր է և որքան բնակարանում հիւանդների թիւը շատ է, հիւանդը կարող է վարակիչ նիւթ առաջացնել դեռ ևս հիւանդութեան յատկական նշանն չերևցած միջոցին: օրինակ ծաղկով հիւանդանալու այն դէպքերը, երբ հիւանդները դժուարանում են բացատրել վարակման աղբիւրը: Ծաղկի թղթը բաւական երկարատև է, եթէ արտաքին ազդեցութիւններից պատսպարված է, իսկ եթէ մթնոլորտ օդի ազդեցութեան տակ է, նա իւր վարակիչ ընդունակութիւնը կորցնումէ: երևի շատ անօրացած լինելու պատճառով: Վարակիչ թղթը բնաջինջ է լինում սաստիկ տաքութենից, քլորի, ծծումբի, եօդի գոլորշուց և կամ ալկօօլից (սպիրտ): դորա համար հարկաւոր է այդ թղթնամաքիչ (дезинфицирующій) նիւթերով երկար ներգործել վարակված առարկաների վերայ: Ծաղկի վարակումն հաւանական է որ շնչառութեան ճանապարհով է կատարվում, և յիշաւի որ այդ եղանակով վարակումն կարող է հեշտ պատահել, որ և հաստատումէ հին Զինացիների ծաղիկ պատուաստելու սովորութիւնը: նոքա ծաղկի բշտկի կեղերը քիթի մէջ էին խցում, վարակումը շուտով յայտնվումէր:

Ծաղիկը կարող է երևիլ կամ թեթև և կամ սաստիկ աւերիչ ճարակմունքով: շատերը հաստատում են որ իրր ծաղկի համաճարակմունք կրկնվում են նշանաւոր ժամանակներում (12—15 տարի) կանոնաւոր մատեմատիկական ճշդութեամբ: Այսպէս թէ այնպէս, պէտք է ասել, որ ծաղկի համաճարակմունքը պարբերաբար են երևում: որ իրաւի նշանաւոր կապ ունի այն հանգամանքի հետ, թէ կան արդեօք դէպի վարակում տրամադրված անհատներ թէ ոչ: Ծաղկի համաճարակման յատկութիւնները շատ զանազան են լինում: Վիճակագրական տեղեկութիւնները համոզում են, որ ծաղկահատութեան գործ դրելուց սկսած, համաճարակման երկիւղը բաւական թուլացաւ: Թէպէտ պէտք է յիշել, որ այժմ ևս պատահում են մեծ համաճարակմունք, ինչպէս 1871—1872 թ. համաճարակումն էր: Սև ծաղիկը (variola haemorrhagica) մի փոքր բացառութեամբ, միշտ մահաոթիմ հետեւանքներ ունի: Մանուկները ծաղկից աւելի են մեռնում քան թէ հասակաւորները: Կուրջման ասումէ, որ տասն տարեկանից ծաղկով հիւանդացող մանուկներից կէսը մեռնում են:

II

Այն փաստը, որ մարդ մի անգամ մի որևիցե վարակիչ կաշողական ցա-
ւով հիւանդացած լինելով շատ թե քիչ ազատվում է մի և նորից հիւանդու-
թեամբ կրկին վարակվելուց, պատճառ է դարձել ծաղկահատութեան գոր-
ծադրութեան, Հին լուսաւորված ազգերին յայտնի էր, որ մարդը միան-
գամ ծաղիկ հանելուց յետոյ, կորցնում է կամ նուազում է նորա ընդու-
նակութիւնը, կրկին ծաղկով վարակվելու: Ինչպէս և իցէ երկրորդ անգամ
պատահած վարակումն անցնում է բաւական թեթեւ կերպով, սորանից
երևում է որ մարդի կազմուածքը փոքր առ փոքր թոյնին ընտելանում է և
կորցնում է կամ նուազում է նորա տրամադրութիւնը դէպի վարակիչ թոյնը:

Այդ պատճառով շատ բնական է, որ մարդիկ զեռ հին ժամանակներում
աշխատում էին արհեստական ձևով բնական ծաղիկը պատուաստել (ИНКУ-
БАЦИЯ) ցանկանալով թեթեւ ծաղիկ ունենալ և դորանով պահպանել մարդին
առաջիկայ սպասելի վարակումից և ծանր հիւանդութիւնից: Զինա-
ցիներ սովորութիւն ունէին իւրեանց մանուկներին ծաղկի թոյնով լց-
ված շապիկներ հագցնել և կամ քթի մէջ ծաղկի բշտիկ կեղևները խցել:
Երեւելան Հնդկաստանում բնական ծաղիկ պատուաստելն սովորութիւն
էր դարձել և բրամինների ձեռքի տակ էր և գործ էր անում իւրեւ մի
կրօնական արարողութիւն և դորա պատճառով շատ տարածված էր: Այդ
տեսակ ծաղկահատութիւնը կովկասեան երկիրներում ևս ընդունված էր,
համարեայ Ասիայի բոլոր հին ազգերը միմեանցից անկախ այդ միջոցով
աշխատում էին ազատվել ծաղկի սաստիկ համաճարակումից:

Մինչև XVIII դարը, բնական ծաղկի պատուաստելու տեղեկութիւնները Եվ-
րոպայում սակաւ են, միայն յայտնի է, որ 1720 թ. Եվրոպայի հասարա-
կութեան ուշադրութիւնը դարձրեց դորա վերայ լէդի Մօնտեգիւ, Կոստանդ-
նուպօլսի անգլիական զեսպանի ամուսինը: Նա տեսնելով բնական ծաղկի
պատուաստելու բարենպատակ ազդեցութիւնը, պատուաստել տուեց նորան
իւր զաւակներին: այն ժամանակից սկսած բնական ծաղկի պատուաստելն
(Ինկուբացիոն) տարածվեցաւ Անգլիայ, Շվեդիայ և Լիթվանիայ, ուր հա-
մարվում էր միակ ծաղկի դէմ պաշտպանողական միջոց: Ի հարկէ այդ
տեսակ միջոցը բաւական երկիւղալի էր և նորա առողջապահական ազատիչ
ներգործութիւնը կասկածելի էր, որովհետեւ պատուաստվողներից շատերը
մեռնում էին, և բացի դորանից այդ եղանակով արհեստական կերպով
ծաղկի թոյնը ահագին քանակութեամբ տարածվում էր: պէտք է ենթադրել
համաճայն դժուոր Բօնի, որ միայն ծաղկից առաջացած անսահման զար-
հուրանքը կարողանում էր մարդկութիւնը ստիպել այդ տեսակ երկիւղալի
միջոցն յօժարակամ գործ դնել:

Թեպէտ առողջապահական կողմից այդ միջոցը հերքվում է, բայց ինչ
և իցէ բնական ծաղիկ պատուաստելն ևս իւր օգտաւէտ հետեանքներն
ունեցաւ, նա պարզ ցոյց տուեց, որ կարելի է երկիւղալի հիւանդութեան

առաջն առնել արհեստական կերպով թեթեւ հիւանդութիւն պատճառելով, այս փաստը նպաստեց հասարակութեանը ընդունելու և ճիշդ հասկանալու պատահմամբ դոժ անողջապահական ծաղկահատման ևղանակը, որի մասին այժմ կ'իտօսենք:

Ծաղկահատման խնդիրը մեծ քայլ առաւ անցնել 90 թուականներին, երբ հաստատապէս յայտնվեցաւ, որ կովերի ծծերի վերայ առաջացած ծաղիկը (вакцина), մարդիկներին պարտուաստված լինելով, պաշտպանում է բնական ծաղկի վարակումից: Սորանից առաջ ևս յայտնի էր, որ պատահմամբ կովի ծաղկով վարակված մարդիկ բնական ծաղկով այլ ևս չէին հիւանդանում, մինչև անգամ սաստիկ համաճարակներէ ժամանակն ևս:

Առաջին անգամ դիտմամբ կովի ծաղիկ պատուաստեց Անգլիայում կալուածատէր Բէնիամին Զէստի, որն առաջուց ինքն իր վերայ փորձելով կովի ծաղկի պահպանողական զօրութիւնը, պատուաստեց 1794 թ. կովի ծաղիկը իւր ամուսնուն և երկու զաւակներին: Նորանից յետոյ բժիշկ Էդուարդ Զէները հաստատեց, որ մարդկային մարմնի վերայ կովի ծաղիկ *) պատուաստելուց յետ առաջացած բշտիկներ պարունակումեն թոյն (гуманизированная лимфа), որ մի և նոյն պաշտպանողական յատկութիւն ունի, ինչպէս և նախկին կովի ծաղկի բշտի բաղադրութիւնը: Բայց շնայելով դորան, քանի մի տէրութիւններ կասկածում էին կովի ծաղիկ պատուաստման մասին: Մինչև 1840 թ. Անգլիայում մարդի ծաղիկ պատուաստումն բաւական գործ էր դրվում: 1838 թ. աւերիչ ծաղկի համաճարակումից յետ, Անգլիայի կառավարութիւնը համոզվելով մարդկային ծաղկի պատուաստման վատ հետեւանքների մասին, արգելեց բոլորովին: Շվեդիայն Անգլիայից առաջ օրէնքով հրամայեց մարդկային ծաղիկ պատուաստող բժիշկներին զրկել բժշկական իրաւունքներից: Միւս եվրոպական տէրութիւնները արդէն սկսել էին կովի ծաղիկ պատուաստելն, բայց պէտքէ ասել, որ ամենայն տեղ, բացի Շվեդիայից, ծաղկահատութիւնը թոյլ էր տարածվում և վերջին 1870—1872 թ. ծաղկի մեծ համաճարակումն ստիպեց մի քանի տէրութիւններին աւելի եռանդ գործել և հասարակութիւնը համոզել ծաղկահատութիւնը պարտաւորված կատարելու, այժմ ևս պարտաւորեալ ծաղկահատութեան դէմ հակառակորդներ չատ կան **), ուստի հարկաւոր ենք համարում համառօտ բացատրել այդ հակառակորդների ծաղկահատման մասին արած ընդդիմաբանութիւնը:

Ծաղկահատութեան հակառակորդները պնդում են թէ նորա առողջապահական և նախապաշտպանական յատկութիւնները ցոյրբ են, նոքա ասում են, թէ և ծաղկահատութեան պաշտպանները աշխատում են վիճակա-

(*) Վերջին հետազօտութիւններին նայելով պէտքէ ենթադրել, որ կովի ծաղիկը իբրեւ առանձին հիւանդութիւն դոյութիւն չունի եւ թէ մինչեւ այժմ ընդունված կովի ծաղիկը առաջնաում է մարդկային ծաղիկը կովի վերայ պատուաստելուց յետ:

(**) Այս մասին երկու բժիշկների մէջ վէճ բացվեցաւ մեր տղաքաւիկ գրականութեան մէջ անգամ: (Հայկական Աշխարհ, 1877. № 5, 6, 7, 8, 9):

գրական թուերով հաստատել ծաղկահատութեան օգուտը, բայց կարելի չէ այդ թուերի վերայ մեղ յոյս դնել, որովհետեւ ոչ մի տեղ և ոչ մի անգամ վիճակագրական տեղեկութիւնները հարկաւոր ճշդութեամբ և զգուշութեամբ չէին հաւաքուիմ. հակառակորդների կարծիքով, հիմնվելով այժմեան վիճակագրութեան վերայ, կարելի է առանց այլևայլութեան հաստատել, որ բոլորովին զանազանութիւններ չկան չափաւորութիւնների կամ պատուաստութիւնների հիւանդանալու յաճախութեան մէջ. նորա նմանապէս ենթադրում են որ իրր թէ պատուաստվածների և չափաւորութեանների հիւանդութեան ընթացքի մէջ ևս զանազանութիւն չկայ և իրր թէ մեռնողների թիւը բոլորովին չէ սակաւացել քանի որ ծաղկահատութիւնը ընդունված է:

Եւ երկրորդ ծաղկահատութեան հակառակորդները աշխատում են համոզել, որ ծաղկահատութիւնը շատ անգամ մանուկների առողջութեան վերայ է ներգործում, նորա պնդում են որ յաջողակ ծաղիկ պատուաստելուց առաջացած մանուկի ընդհանուր հիւանդութիւնը անմասն չէ նորա դեռահաս հասակին և կարող է ծանր խանգարումն պատճառել մանուկի կազմուածքին, նմանապէս նորա ասում են, որ մանուկներից շատերը հիւանդանում են և մեռնում են կարմիր քամի (рожа) կոչված տկարութենից, որ առաջանում է պատուաստված տեղից և վերջապէս որ ոչ մի մանուկ պաշտպանված չէ ծաղկահատութեան միջոցին վարակվելու դէմ միւս ամենավարակիչ սիֆիլիս հիւանդութեամբ, որի թոյնը պատահմամբ կարող է լինել պատուաստելու ծաղկի աւշիկի (лимфа) մէջ:

Յիրաւի որ եթէ վերոյիշված ապացոյցները ճշդութեամբ ընդունենիր, պէտք է վերջին մահաոխիթ վճիռ արտասանենք ծաղկահատութեան մասին. բայց ափսոս որ այդ կարգին պատկանող հակառակորդները մինչև ցայժմ չեն կարողանում հերքել բաւականին ապացոյցներով. դորա պատճառով և այդ երկու հակառակորդ կողմերը չյաջողեց համաձայնեցնել. Յիրաւի որ մինչև վերջին ժամանակ ծաղկով հիւանդանալուն կամ մեռնելուն և կամ ծաղկահատութեան վերաբերեալ տեղեկութիւնները, մի քանի բացառութեամբ, անպիտան են և ոչ որ չէ կարող դոցանից օգուտ քաղել, ծաղկահատութեան նախապաշտպանողական գորութիւնը հաստատելու համար. Այդ վիճակագրական տեղեկութիւնների գլխաւոր թերութիւնը այն է որ թէ պատուաստված և թէ չափաւորութեան հիւանդացողների և մեռնողների թուի մէջ ուշադրութիւն չէ դարձրած թէ որքան պատուաստվածներ և որքան չափաւորութեաններ կան մի որ ևիցէ հասարակութեան մէջ. Ի հարկէ ծաղկահատութեան օգուտը այն ժամանակ միայն կարելի կլինի հաստատել, երբ կերևի որ համաճարակման ժամանակ հիւանդութեան կամ մահի դէպքերը չափաւորութեանների մէջ աւելի են քան թէ պատուաստվածների մէջ:

Վիճակագրութիւնը մի պակասութիւն ևս ունի, որ ուշադրութեան արժանի է երկու հակառակորդներին ևս. պատճառով ըստի միտքը ոչ մի

տեղ իսկապէս չէ որոշվում, սովորաբար այդ բաժնին վերաբերում են ամենքին, ում որ մի ժամանակ պատուաստված է եղել ծաղիկը, առանց ուշադրութիւն դարձնելու թէ արդեօք ծաղկահատութիւնը յաջող էր կատարված թէ ոչ և թէ քանի միջոց է անցել պատուաստելու օրից: Այդ բառի միտքը անորոշ և շփոթ լինելով բնական է, որ վիճակագրական ցուցակների մէջ ~~դրանք~~ կարգում գտնվում են այնպիսիները, որոնք կարող են անյաջող պատուաստված լինել և կամ այնքան երկար միջոց է անցել ծաղկահատութեան օրից, որ նորա պաշտպանողական զօրութիւնը անցել է և ուրեմն այդ հանգամանքներում պէտք է որ դոքա չպատուաստվածների կարգում համարվին: Եթէ մենք նայենք այդ կողմից այժմեան վիճակագրական տեղեկութիւններին, յիրաւի կհամոզվինք, որ թէ ճիշդ դիտողութիւններ և թէ կանոնաւոր հաւաքված տեղեկութիւններ չատ քիչ են գտնվում: Աւրեմն և բժիշկների թերահաւատ յարաբերութիւնը զէպի այդ տեղեկութիւնների նշանակութիւնը բացատրելի է:

Ինչ և իցէ, չնայելով այդ անպէտք տեղեկութիւններին, կարելի է դոցա մէջ գտնել և այնպիսիներ, որոնք արդարեւ կարողանում են հաստատել ծաղկահատութեան նախապաշտպանողական զօրութիւնը: Օրինակ մտաբերենք մի ամբողջ դարում հաւաքված Հվնցիայի վիճակագրական տեղեկութիւնները, որոնք ցոյց են տալիս, որ XIX դարում շարունակաբար ծաղկից մեռնողների թիւը սակաւացել է, ծաղկահատութեան տարածման համեմատ: Բացի դորանից գտնվում են և այս վերջին ծաղկի համաճարակմանը վերաբերեալ մի քանի վիճակագրական գրաւոր աշխատութիւններ, որոնք անհերքելի հաստատում են, որ չպատուաստվածների մէջ թէ հիւանդացողներ (ծաղկով) թէ մեռնողներ աւելի էին պատահում քան թէ պատուաստվածների մէջ: Պէտք է ասել որ այդ տեղեկութիւնները կանոնաւոր են հաւաքված, հիմնաւոր են և կատարեալ և պէտքէ ընդունել որ զոցանից առաջացած եզրակացութիւնները ևս պիտի որ ճշմարտութեան մօտ լինին:

Այդ հետազոտութիւններից մին է զօկտօր Ֆլինցերի արած 1870—1871 թ. ծաղկի համաճարակման նկարագրութիւնը Խէմնից քաղաքում (Սակսօնիայում) և երկրորդ զօկտօր Միւլլերի աշխատութիւնը մի և նոյն համաճարակման մասին Վալդհէյմ քաղաքում:

Խէմնից քաղաքում զօկտօր Ֆլինցերի հետազոտութեամբ երեւեցաւ, որ այդ քաղաքի 64253 բնակիչներից գտնվում էին.

53891 պատուաստվածներ (յաջող պատուաստ) 83% (տոկոս)

(կոտորակներն այս թուերից բաց թողված են)

5712 չպատուաստվածներ 8%

4652 բնական ծաղիկ ունեցողներ 7%

Համաճարակման ժամանակ վարակվեցան 3596 հոգի—5% քաղաքի բնակիչներից, նոցա մէջ գտնվում էին.

953 պատուաստվածներ 1% բոլոր պատուաստվածներից.

2643 չպատուաստվածներ 57% բոլոր չպատուաստվածներից.

3596 վարակվածներից մեռան $249=6\%$ որոնք են 221 մանուկներ, 14 տարեկանից ցած և միայն 28 չափահասներ: Մեռած մանուկները բոլորովին պատուաստված չէին, իսկ չափահաս մեռնողներից 21 չէին պատուաստված: Աւրեմն պատուաստվածներից մեռան 2% , իսկ չպատուաստվածներից 97% , ուրիշ բառերով 953 պատուաստված հիւանդներից մեռան $0,73\%$ (մին տոկոսի $\frac{1}{4}$) և 2643 չպատուաստված հիւանդներից 9% :

Դոկտոր Միլլերի աշխատութենից երևումէ, որ Վալդհեյմ քաղաքի 5055 բնակիչներից $4713=93\%$ պատուաստված էին (և բնական ծաղիկ հանողներ) և $342=6\%$ չէին պատուաստված (անյաջող պատուաստված): 1872 թ. յունվար ամսից մինչև 1873 թ. ապրիլը վարակվեցան $124=2\%$ պատուաստվածներից (կամ բնական ծաղիկ ունեցողներից), և $126=36\%$ չպատուաստվածներից (կամ անյաջող պատուաստվածներից): Մեռան ծաղիկից 66 մարդ: չպատուաստվածներից 43% , իսկ պատուաստվածներից 8% :

Այս տեսակ ճիշդ տեղեկութիւններն ափսոս որ քիչ են բժշկական գրականութեան մէջ և դոքա հաստատումեն, որ համաճարակման ժամանակ չպատուաստվածներն աւելի են վարակվում և մեռնում քան թէ պատուաստվածները:

Ծաղկահատման վատ ծղղեցութիւնները մանուկների ընդհանուր առողջութեան վերայ չունին ոչ բաւական հաստատողութիւն և ոչ ևս ընդհանուր նշանակութիւն, այդ մասին չունինք ընդարձակ դիտողութիւններ և պէտքէ ասել որ ծաղկահատման հակառակորդների այդ յանդիմանութիւնը կարող է հիմնվել միայն իւրաքանչիւր բժշկի անձնական փորձի վերայ:

Թիրաւի որ պատուաստվելուց յետ երբեմն պատահումէ իբրեւեւ անուանեալ հիւանդութիւնը, բայց շատ սակաւ, այդ հիւանդութիւնը լինում է սովորաբար կրթարանական տներում (воспитательные дома) և իսկ մասնաւոր բնակարաններում և կամ ընդհանրապէս հասարակական ծաղկահատութեան մէջ շատ քիչ է պատահում:

Ծաղկահատութեան միջոցով սիֆիլիս ախտի տարածումն արդարեւ պատահումէ անհատի (որից վերցնումեն ծաղկապատուաստման աւելիք — լիմֆայ) բժշկական ամենազգոյշ քննութիւնը ոչ մի ժամանակ սխալմունքից չէ պահպանում, որովհետեւ ծածուկ սիֆիլիսի դէպքերը (այսինքն սիֆիլիս հիւանդութեան երեղյութների ժամանակաւոր բացակայութիւնը) բաւական յաճախ են պատահում մարդիկների մէջ, և պէտքէ ասել որ այդ տեսակ սխալմունքը վատ հետեւանքներ են առաջացնում թէ պատուաստվածի և թէ բժշկի համար, թէպէտ բժիշկն յանցանք չունի: Այդ հանգամանքը աւելի վնասակար հետեւանքներ պիտի ունենայ այն երկիրներում և քաղաքներում, ուր սիֆիլիսը բաւականաչափ տարածված է և շուտով կարող է հերքել ծաղկահատութեան օգուտը և պակասացնել հասարակութիւն դէպի ծաղկահատութիւն ունեցած համարումն:

Այժմ աշխատում են մարդկային աւելի (гуманизированная лимфа) գոր-

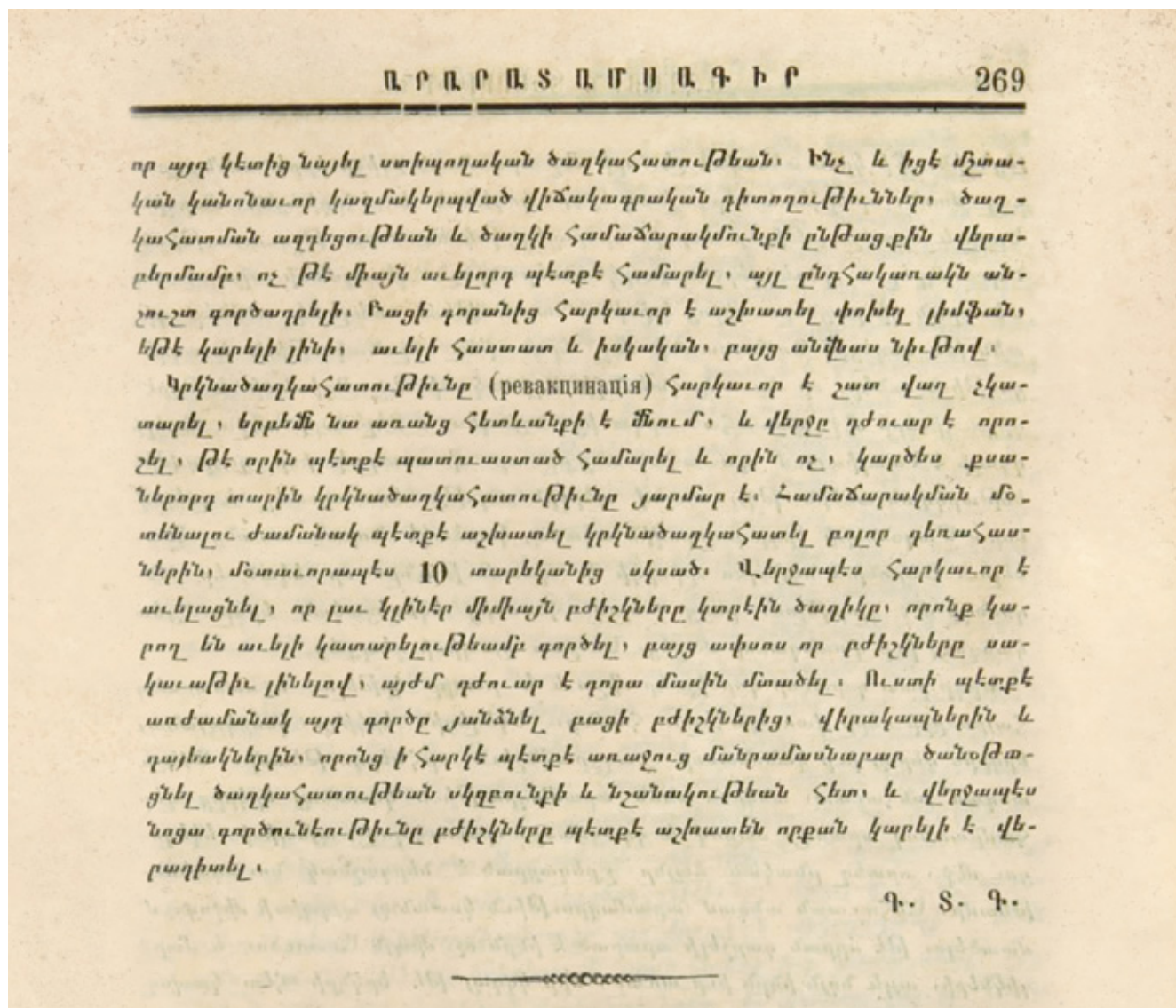
ծածուկները սահմանափակել և դորա փոխարէն գործ դնել կենդանական աւշիկը (որ ստացւում է մարդկային ծաղիկ պատուաստված կովերից և հորթներից)։ Դժբաղդաբար մինչև այժմ այդ տեսակ փորձառութիւններ յաջողութեամբ չեն վերջացել։ փորձը ցոյց տուեց որ հորթի աւշիկը շատ անգամ լաւ չէ պատուաստվում (20—30%), իսկ մարդկային աւշիկը ընդհակառակն մեծ մասամբ յաջող է պատուաստվում։ Ուրեմն թէպէտ մի կողմից կենդանական աւշիկը պատուաստելով, սիֆիլիսով վարակվելը սահմանափակվում է, բայց միւս կողմից կենդանական աւշիկի զօրութիւնը պակաս լինելով շատ անգամ նա անյաջող է պատուաստվում։ պէտքէ յուսալ, որ հետզհետէ կենդանական աւշիկի ստանալու եղանակը պիտի որ կատարելագործվի և անյաջող պատուաստման դէպքերը պիտի պակասին։ Բացի դորանից հարկաւոր է միշտ պատուաստել ուղղակի հորթից վերցրած աւշիկը, որովհետեւ մինչև այժմ կենդանական աւշիկի զօրութիւնը պահպանելու համար դեռ ևս եղանակներ չեն գտել։

Ուրեմն պէտքէ ընդունել որ մարդկային կամ կենդանական ծաղիկ աւշիկ պատուաստելը բաւական պահպանումէ մարդին ապագայում երկիւղալի բնական ծաղկով վարակվելուց, թէև այդ նախապաշտպանական զօրութիւնը մի քանի տարուց յետոյ (10—15 տարի) նուազում է և պէտքէ այդ միջոցից յետ կրկին պատուաստել։ Մարդից վերցրած լիմֆան ունի աւելի պաշտպանողական դժ քան թէ հորթի լիմֆան։ Բայց նա մասամբ երկիւղալի է, պատճառ որ սիֆիլիսական թոյնը լիմֆայի հետ կարող է լինել ուրեմն և մարդը կարող է սիֆիլիսով վարակվել։

Այդ հանգամանքների վերայ պէտքէ ուշք դարձնել, երբ կամենում են որ և իցէ հասարակութեան մէջ ծաղկահատութիւնը տարածել պարտաւորապէս։

Եթէ տէրութիւնը զիտաւորվումէ պարտաւորական անել ծաղկահատութիւնը, նա միեւնոյն ժամանակ բարոյապէս պարտաւորվումէ պահպանել հասարակութիւնը այն վատ հետեանքներից, որոնք կարող են երևիլ ծաղկահատութեան միջոցին։ Միեւնոյն ժամանակ նա պէտք է բարոյապէս համոզէ հասարակութիւնը, որ պարտաւորեալ ծաղկահատութիւնը օգտաւէտ է*), իբրև նախապաշտպանական միջոց ծաղկի դէմ, պէտքէ կազմակերպէ ճիշդ ծաղկական վիճակագրութիւն, որով կարելի կլինէր քննել ծաղկահատման յառաջադիմութիւնը։ Իսկապէս այդ տեսակ աշխատութիւնները պէտքէ պարտաւորական ծաղկահատութիւնը ժողովրդի մէջ մտցնելուց առաջ պատրաստել բայց ստիպողական պահանջները, ուրիշ բառերով բարոյական հարկաւորութիւնը շատ անգամ հարկադրում է տէրութիւններին այն միջոցներ գործ դնել, որոնց հիմունքը դեռ սակաւ են բացատրված տեսակաբար։ Եւ պէտքէ

(*) Երրորդ բժշկական միջոցաւային ժողովը 1873 թ. վէնայում. 162 ձայներից 156 բաղմութեամբ վճռեց հարկաւոր համարել ծաղկահատութիւնը եւ առաջարկել նորա ցոխողական գործադրութիւնը։

Վարակիչ պատվաստվող հիվանդություններ

Գրիգոր Տեր-Գրիգորյան
Արարատ, 1879, ԺԲ տարի, 2, 231-239, Էջմիածին

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Ծաղկի տեսակների և դրանց դեմ պատվաստումներին նվիրված բժշկագիտական ուղղվածության հոդված, լույս տեսած 1879թ. Էջմիածնում հրատարակվող «Արարատ» ամսագրում:

Vaccinable Infectious Diseases

Grigor Ter-Grigoryan
Ararat, 1879, Vol 12, issue 6, 231-239, Etchmiadzin

ABSTRACT

This medical article was dedicated to smallpox and other infectious vaccinable diseases and their vaccination, which was published in 1879 in the Etchmiadzin city-based "Ararat" monthly journal.

Вакцинируемые инфекционные заболевания

Григор Тер-Григорян
Арабат, 1879, Том 12, номер 6, 231-239, Эчмиадзин

АБСТРАКТ

Статья медицинской направленности о разных видах оспы и их прививаемости, опубликованная в 1879г в журнале "Арабат", г. Эчмиадзин.